

## Challenges Faced by the Interviewer and the Narrator in the Holy Defense Oral History Zahra Sayadi<sup>1</sup>, Maryam Ezzati<sup>2</sup>

**Abstract:** Considering the important function of oral history in the contemporary era, the interview also plays a special role. Many works related to the Holy Defense oral history have been published, which are a collection of memories of warriors and martyrs. The interviewer and the narrator are facing challenges that are the purpose of this research. The research is library-based and descriptive-analytical, and the findings indicate that both the narrator and the interviewer play an important role in a successful interview. The narrator is aware of the role he plays in the narration of contemporary oral history and knows that his narrations are evaluated and judged. So, it is natural that he tries to tell a narrative that is close to reality and far from prejudice. By directing the interview and controlling it in all aspects, the interviewer tries to have an interview with precise and regular events.

**Key Words:** Holy Defense, Oral History, Interview, Interviewer, Narrator.

### چالش‌های پیش روی مصاحبه‌گر و راوی در تاریخ شفاهی دفاع مقدس زهرا صیادی<sup>۱</sup>، مریم عزتی<sup>۲</sup>

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۱/۲۰ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۵/۱۵

#### چکیده

با توجه به کارکرد مهم تاریخ شفاهی در دوره معاصر، به پیروی از آن، مصاحبه نیز جایگاه ویژه‌ای دارد. آثار زیادی مربوط به تاریخ شفاهی دفاع مقدس منتشر شده‌اند که مجموعه خاطرات رزمندگان و شهدا است. در این میان، مصاحبه‌گر و راوی با چالش‌هایی روبه‌رو هستند که هدف این پژوهش است. تحقیق به صورت کتابخانه‌ای و به روش توصیفی تحلیلی است و یافته‌ها حاکی از آن است که راوی و مصاحبه‌گر، هر دو در یک مصاحبه موفق نقش مهمی دارند. راوی با آگاهی از نقشی که در روایت تاریخ شفاهی معاصر بر عهده دارد و روایت‌های او ارزیابی و قضاوت می‌شود؛ بنابراین، طبیعی است سعی کند روایت نزدیک به واقعیت و دور از تعصب را بیان کند. مصاحبه‌گر هم با جهت دادن به مصاحبه و کنترل آن در همه جوانب، سعی می‌کند مصاحبه‌ای با رخدادهای دقیق و منظم داشته باشد.

واژه‌های کلیدی: دفاع مقدس، تاریخ شفاهی، مصاحبه، مصاحبه‌گر، راوی.

## مقدمه

دیگران، ۱۳۸۹: ۱۰). وقتی پای تاریخ شفاهی به میان می‌آید، مصاحبه‌گر نمی‌تواند شاهد نادیده‌گرفتن واقعیت یا فراموش شدن آن باشد. اتفاقاً رسالت واقعی تاریخ شفاهی، در همین نکته اساسی نهفته است که پرسش‌گر و راوی با علم و آگاهی باید مانع از فراموشی و نادیده گرفته شدن واقعیت‌ها شوند. مرجع بودن راوی و روایت او نشانه سند بودن آن نیست (نورائی و ابوالحسن ترقی، ۱۳۸۹: ۱۱۶) و باید با اسناد و مدارک مکتوب و شفاهی دیگر تکمیل شوند؛ اما مورخان تاریخ شفاهی از اعمال نظر و طرفداری کردن بپرهیزند و خاطرات مصاحبه‌شونده را تحت الشعاع قرار ندهند؛ زیرا هر مصاحبه حاصل تعامل بین مصاحبه‌شونده و مصاحبه‌کننده است. مصاحبه‌گفتار تک‌نفره نیست؛ بلکه گفت‌وگو میان دو نفر، مصاحبه‌گر و راوی است (هانز و دیگران، ۱۳۸۵: ۱۹۰). آمال و آرزوها، اهداف مقطعی یا بلندمدت، محدودیت‌ها، مأموریت‌ها و الزامات زمانی - مکانی، بر روایت تاریخ شفاهی تأثیر می‌گذارند. مصاحبه‌گر باید این موارد را بشناسد و سعی کند میزان تأثیر آنان در مصاحبه را با سؤالات متعدد و چندجانبه کنترل کند (نورائی و ابوالحسنی ترقی، ۱۳۸۹: ۱۱۴).

تاریخ شفاهی در کنار تاریخ مکتوب نقش بسزا و کارکرد مهمی در تاریخ معاصر دارد؛ به هر حال از طریق آن، از فراموش شدن خیلی از حوادث و رویدادها جلوگیری می‌شود. تاریخ شفاهی دوران دفاع مقدس نیز بخش درخور توجهی از تولیدات تاریخ شفاهی است که بخشی از آن، مکتوب شده و سبب شده است این برهه حساس از جانب افراد مختلف شاهد در وقوع حوادث و جریانات، بازگو شود؛ تا جایی که آثار زیادی از این دست منتشر شده‌اند. در این میان، برای یک مصاحبه کامل و جامع درباره خاطرات جمعی و رخدادهای خاص، چالش‌هایی وجود دارد که مصاحبه‌گر و راوی با آن روبه‌رو هستند؛ پس باید آنها را شناسایی و برطرف کنند. نتیجه آگاهی و شناخت چالش‌ها و سعی در مدیریتشان باعث می‌شود اثری خوب و به دور از کلیشه‌های متداول تولید و عرضه شود. در هر صورت، جدا از اینکه تاریخ شفاهی اهداف مشخص خود را دارد، یکی از اهداف اصلی تاریخ شفاهی دوران مقدس، پیوند نسل جوان با آن دوران است.

## تاریخ شفاهی

**تاریخ شفاهی دفاع مقدس**

تاریخ شفاهی دفاع مقدس مجموعه خاطرات و تاریخ شفاهی رزمندگان است که در مصاحبه با آنها جمع‌آوری می‌شود و درباره شهیدان نیز، از طریق خانواده و هم‌زمانشان گردآوری می‌شود. با گسترش و رشد تاریخ شفاهی در حوزه دفاع مقدس، بعضی از آن با عنوان نهضت تاریخ شفاهی یاد کرده‌اند (کمری، ۱۳۹۶: ۴۳۸). همین رشد و استفاده از روش گردآوری اطلاعات، لزوم شناخت و آشنایی با عوامل مؤثر در آن را بیشتر می‌کند. اگرچه تولیدات تاریخ شفاهی دفاع مقدس بیشتر به صورت کتاب ارائه می‌شود، در مواردی اطلاعات به دست آمده در مصاحبه‌های تاریخ شفاهی دست‌مایه اصلی تهیه فیلم‌ها و سریال‌های مربوط به دفاع مقدس شده است. طولانی بودن دوران دفاع مقدس، ابعاد مختلف دفاع مقدس از عملیات‌ها و مراحل مختلف آنها و مشارکت گروه‌های مختلف قبل و بعد از عملیات‌ها تا پشتیبانی‌های مردمی از جنگ و مسائل مختلفی مانند شهادت و اسارت و جانبازی، فراگیر بودن و اثرگذاری مسائل جنگ در تمامی مسائل جامعه و درگیر بودن مردم کشور در آن باعث شده است که با موضوعات متنوعی برای تاریخ

تاریخ شفاهی، ابتدایی‌ترین تاریخ انسان‌ها و به بیانی دیگر، تاریخ شفاهی از زمانی که مردم توانستند با یکدیگر صحبت کنند، جزئی از تاریخ نوع بشر بوده است (هانز و دیگران، ۱۳۸۵: ۱۷۳). برخی تاریخ شفاهی را ضبط خاطرات شفاهی به صورت جمعی و حول یک موضوع خاص نامیده‌اند (دهقان، ۱۳۸۹: ۳۶۷). در سال ۱۹۴۸ تاریخ شفاهی در دانشگاه کلمبیا به عنوان گرایشی برای جمع‌آوری اطلاعات طرح می‌شود. در همین راستا در سال‌های پس از جنگ جهانی، روان‌شناسان با سربازانی که از جنگ جهانی دوم باقی مانده بودند، گفت‌وگوهای بسیاری انجام دادند (فیضیان، ۱۳۸۵: ۱۱۴). از مهم‌ترین اهداف تاریخ شفاهی، فراهم کردن فرصت مناسب برای دست‌اندرکاران حیات گذشته است؛ کسانی که در حین عمل، فرصت ثبت و نگارش نداشتند. در تاریخ شفاهی این فرصت را میکروفن با یاری فن‌آوری جدید برای آنها ممکن ساخت. برخلاف تاریخ‌های رایج در گذشته و حال، به اقشار و طبقات به حاشیه رانده شده، ساکت و فراموش شده در تاریخ و جامعه فرصتی داد تا با حضور در گفت‌وگویی رودررو و انجام مصاحبه، تجارب و مشاهدات خود را از دوران زندگی فردی و حیات جمعی بازگو کنند (نورائی و

شفاهی روبه‌رو باشیم. گستره جغرافیایی پهناور ایران و میزان مشارکت بالای اقشار مختلف مردم در دفاع مقدس نیز لزوم توجه به تاریخ شفاهی گروه‌ها، اقوام و مناطق جغرافیایی مختلف ایران را ایجاب می‌کند. همچنین، دفاع مقدس صحنه برخورد بین‌المللی نیز بود و تأمین تجهیزات نظامی، حضور فعال و مؤثر در مجامع بین‌المللی مانند سازمان ملل متحد، نوع تعامل کشورهای مختلف در دوران دفاع مقدس و مواردی مانند اینها نیز از موضوعات جالب توجه در تاریخ شفاهی اند. به طور کلی هرچه حادثه بزرگ‌تر باشد و تأثیر بیشتری در جامعه و تاریخ کشوری داشته باشد، بیشتر مورد اقبال تاریخ شفاهی قرار می‌گیرد و سعی می‌شود با توجه به رسالت تاریخ شفاهی که به‌دادن به گروه‌های مغفول و روایت آنان از آن مسائل و تأثیرش بر زندگی آنهاست، به سراغ گروه‌های مختلف برود؛ البته گفتمان حاکم بر جامعه و کشور نیز در به‌دادن به موضوعات نقش دارند؛ بنابراین، طبیعی است در تاریخ معاصر ایران، انقلاب اسلامی و دفاع مقدس از موضوعات شایان توجه مردم باشد و میل به شنیدن، ضبط و ثبت روایات متعدد درباره آنها از سوی موافقان یا مخالفان آن، بسیار باشد. تاریخ شفاهی سعی در پرکردن خلأهای اسنادی دارد و در حوادثی مانند دفاع مقدس به دلیل وجوه بسیار آن و سرعت و تعداد زیاد اتفاقات و حوادث، هرچه قدر هم که اسناد مختلف مکتوب و صوتی - تصویری داشته باشیم، باز حفره‌های عمیق سندی داریم که یکی از کارآمدترین روش‌های جمع‌آوری اطلاعات، تاریخ شفاهی است. تاریخ شفاهی ابزار مفیدی برای بیان روایت‌های مختلف تاریخ دفاع مقدس است. تاریخ شفاهی از عناصر مختلفی تشکیل شده که در ادامه بررسی می‌شوند.

### مصاحبه

مصاحبه گفتگوی میان دو نفر یعنی راوی و مصاحبه‌گر است که برای کسب اطلاعات و مکتوب‌کردن آن صورت می‌گیرد. سؤالات مصاحبه به دو دسته کلی و جزئی تقسیم‌بندی می‌شوند. سؤالات کلی، پاسخ‌های کلی دارند. اگرچه پاسخ به سؤال‌های کلی موجب طولانی‌شدن مدت زمان مصاحبه می‌شود، در ایجاد صمیمیت بین مصاحبه‌شونده و مصاحبه‌گر نقش دارد؛ اما سؤالات جزئی، به موارد مشخصی اشاره دارند و باعث می‌شوند مصاحبه‌شونده به صورت مستقیم با سؤال مواجه شود؛ مدت مصاحبه هم معمولاً کوتاه است (رضاقلی‌زاده، ۱۳۸۹:

۱۱۷). پرسش‌ها در مصاحبه تاریخ شفاهی در عین حال که بر نقش محوری فرد در خاطره توجه دارد، بیشتر معطوف حوادث و تجارب جمعی است و به دنبال روایت خاطرات جمعی است (نورائی و ابوالحسنی ترقی، ۱۳۸۹: ۱۱۲). پس در سؤالات و مدیریت مصاحبه باید به نقش‌ها و روایت‌های افراد در روایت یک حادثه توجه داشت و بتوان به درک زندگی جمعی در آن شرایط پرداخت؛ زیرا هر فردی در ارتباط با افراد مختلف است و به این وسیله است که زندگی‌اش معنا پیدا می‌کند. به خصوص در تاریخ مدرن که اجتماع، فرهنگ، سیاست و ... در زندگی افراد مختلف تأثیرگذارند و فرد نیز در این حوادث نقش آفرینی می‌کند. تاریخ شفاهی در واقع روایت جمعی اتفاقات است؛ حتی اگر موضوع آن، فردمحور باشد. همچنین، باید توجه داشت در جایی که خاطره، شرح دیده‌های صاحب‌خاطره است، شناخت جایگاه راوی و حدود احاطه و آگاهی و مشرب او در تعیین راستی و میزان صحت خاطره اهمیت دارد (کمری، ۱۳۸۳: ۳۸). همچنین، شخص، شاهد عینی ماجرا و حادثه‌ای بوده که هیجان یا بهت و اندوه زیاد آن لحظه با ذکر دقیق و ریز ماجرا در حافظه‌اش، ثبت و یادآوری آن باعث تجربه مجدد حسی آن می‌شود (کمری نوری، ۱۳۸۳: ۳۰۳-۲۹۱). بین مصاحبه و خاطره فرق است. خاطره بازخوانی و روایت رویدادها و روایت شرح احوال گذشته و گذشتگان است؛ اما با توجه به اینکه خاطره‌نویس از منظر کنونی خود به ایام گذشته نگاه می‌کند، خواسته یا ناخواسته، بیش و کم احساسات، عواطف و داوری‌های خود را دخالت می‌دهد یا تحت تأثیر آنها قرار می‌گیرد و با هدفی خاص که خودش در ذهنش تعیین می‌کند، خاطراتش را روایت می‌کند (نورائی و ابوالحسن ترقی، ۱۳۸۹: ۱۱۳). همچنین، محصول این دو با هم تفاوت دارند؛ محصول خاطره‌نگاری فردی و محصول تاریخ شفاهی براساس ضرورت زمان است (نورائی و ابوالحسن ترقی، ۱۳۸۹: ۱۱۸). مصاحبه‌گر در تفاوت روایت این دو نقش دارد. گاه امکان دارد گزارش برخی حوادث به عمد یا به سهو، به همان شکل واقعی خود ارائه نشود و اتفاقات بی‌اهمیت، بزرگ و حوادث بزرگ و بنیادی، کوچک و کم‌رنگ نشان داده شوند. اینجا تمایز برتر تاریخ شفاهی نسبت به خاطره‌گویی و خاطره‌نویسی مشخص می‌شود و آن نقشی است که مصاحبه‌گر باید ایفا کند. او باید راوی را با طرح سؤالات متعدد مرتبط با جزئیات به چالش بکشد؛ البته این مسئله به معنای اجبار، بی‌احترامی و محاکمه و

یادآوری خاطرات جنگ حال روحی او را خراب می‌کند و ممکن است از او رفتارهایی پیش‌بینی نشده سر بزند. اینجاست که اگر راوی با آگاهی و شناخت در این مسیر قدم گذاشته باشد، راحت‌تر با این مسائل کنار می‌آید و کمتر اذیت می‌شود. حضور به موقع در اولین جلسه معارفه و گشاده‌رویی نیز در ایجاد حس مثبت نسبت به مصاحبه‌گر در راوی مهم است. همچنین، اهداف، انگیزه‌ها و شرایط مصاحبه را با راوی در میان بگذارد و او را مطلع کند و با هم به توافق ضمنی برسند. نوع بیان مصاحبه‌گر و کلمات و لحنی که استفاده می‌کند، در اولین جلسه در ارزیابی شخصیتش توسط راوی دخیل است.

### محیط مصاحبه و مدت زمان آن

محیط مصاحبه مورد دیگری است که مصاحبه‌گر باید به آن دقت کند. وجود محیطی آرام که صداهای مزاحم در آنجا کمتر به گوش برسد و تمرکز راوی و مصاحبه‌گر را به هم نریزد، یکی از قواعد مهم در مصاحبه است. گاهی راوی ترجیح می‌دهد در منزل شخصی‌اش و به دور از اجتماع و همه‌همه به سؤالات مصاحبه‌کننده پاسخ گوید. برای این کار لازم است مکانی در منزل انتخاب شود که محل رفت‌وآمد نباشد و تا حد امکان، صداهای مزاحمی همچون زنگ تلفن، صدای تلویزیون، صدای سایر افراد خانواده، تیک‌تاک ساعت و صدای ظرف و ظروف آشپزخانه و شست‌وشو کمتر به گوش برسد که رشته کلام از دست راوی خارج نشود. گاهی وجود آلبوم عکس به راوی کمک می‌کند تا خاطراتش را بیشتر به یاد آورد؛ پس وجود آلبوم عکس در کنار و جلوی دست راوی می‌تواند بسیار کمک‌کننده باشد.

گاهی انتخاب مکانی همچون گلزار شهدا و یادمان‌ها هم می‌تواند حال‌وهوای راوی را به دوران دفاع مقدس ببرد و به این طریق به صورت ناخودآگاه بسیاری از خاطرات فراموش شده و به پستو رفته برای راوی زنده شود؛ بنابراین، مکان مصاحبه هم تأثیر مهمی در روند مصاحبه دارد و البته نباید از نظر دور داشت که راویان مختلف در انتخاب مکان مصاحبه، نظرات متفاوتی خواهند داشت و به تناسب آنها مصاحبه‌گر باید شرایط خودش را بسنجد که آیا می‌تواند با آن شرایط مصاحبه کند یا مصاحبه را به شخص دیگری بسپارد. نکته به ظاهر کوچک و پیش پا افتاده دیگر، همراه‌داشتن گوشی تلفن در کنار راوی است. گاهی صدای یک زنگ تلفن می‌تواند رشته کلام را از راوی بگیرد و

قضاوت راوی نیست. هنر مصاحبه‌گر، ظرافت طرح سؤالات بدون ایجاد حس منفی یا مقابله‌جویانه در راوی و رسیدن به نزدیک‌ترین روایت به واقعیت است. پس مصاحبه‌گر با پرسش‌های به‌موقع، راوی را در روایت بهتر، روشن‌تر و صحیح‌تر از گذشته کمک و راه را بر او هموار می‌کند (نورائی و ابوالحسنی ترقی، ۱۳۸۹: ۱۱۴). پس در تاریخ شفاهی محوریت با پرسش‌های مصاحبه‌گر است؛ اما در خاطره شفاهی محوریت با حافظه راوی است (واحد تاریخ شفاهی، ۱۳۸۷: ۴۶). همچنین، بعضی تمایل دارند خودشان را بهتر از آنچه هستند یا عملکردشان را بهتر از آنچه انجام داده‌اند، معرفی کنند. حافظه هم می‌تواند اشتباه کند و فریب بخورد. پس یکی از بهترین ابزارها، طرح سؤالات متعدد و از جوانب مختلف است که راوی را به چالش بکشاند (هانر و دیگران، ۱۳۸۵: ۱۹۰).

### چالش‌های مصاحبه‌گر

#### عملکرد مصاحبه‌گر در اولین جلسه معارفه

یکی از اصول مهمی که مصاحبه‌کننده باید به آن توجه داشته باشد، اهمیت اولین ملاقات او با راوی در اولین جلسه معارفه است. درواقع همان‌گونه که مصاحبه‌گر مشتاق و کنجکاوانه در پی آن است که راوی را ببیند و با او آشنا شود، راوی نیز چنین حسی دارد. او می‌خواهد مصاحبه‌کننده را ارزیابی کند تا ببیند آیا مصاحبه‌گری قوی قرار است در فرایند کار با او همراه شود یا خیر. اینجاست که مصاحبه‌گر باید بتواند جلسه اول را به‌خوبی مدیریت کند تا راوی به او به‌عنوان مصاحبه‌کننده قوی و همراه اعتماد کند و کارکردن با او را بپذیرد. برای این کار شاید حتی نیاز باشد مصاحبه‌گر در رابطه با راوی و خصوصیات خاص رفتاری او، از قبل اطلاعاتی کسب کند؛ برای مثال، نوع پوشش و رفتار و طریقه صحبت‌کردن و معاشرت مصاحبه‌گر با راوی بسیار مهم است. گاهی این موارد به ظاهر شخصی در نظر افراد بسیار مهم می‌آید و ممکن است روی نظر راوی و مشارکت او در بحث تأثیر بگذارد. گاهی حتی لازم است مصاحبه‌گر نرمش به خرج دهد؛ برای مثال، پوششی بیشتر از آنچه دارد را در جلسه مصاحبه رعایت کند. درواقع به این طریق به راوی می‌فهماند که برای این مصاحبه ارزش قائل است و برای انجام درست آن حاضر است انعطاف داشته باشد. نرمش مصاحبه‌گر در رعایت شرایط راوی فقط به اینگونه موارد محدود نمی‌شود. گاهی راوی جانباز اعصاب و روان است و

حذف شود؛ زیرا چنین تحلیلی جایی در تاریخ شفاهی ندارد و بیهوده است. به منظر دیگر، محدوده تاریخ شفاهی ثبت و ضبط و یادآوری اتفاقات و رویدادها در همان زمان رخداد است و با تکمیل اطلاعات و گذشت زمان و بالارفتن سطح معلومات شخص از حادثه مذکور، نباید تغییری در روایت و میزان نقش‌آفرینی او در حوادث ایجاد شود.

### حضور مؤثر مصاحبه‌کننده در بحث و به چالش کشیدن راوی با سؤالات هدفمند و رعایت مرزهای خاطره نگاری با تاریخ

#### شفاهی

یکی از مهم‌ترین نکاتی که در تاریخ شفاهی نمی‌شود از آن چشم پوشید و در واقع مرز بین تاریخ شفاهی و خاطره به حساب می‌آید، حضور مؤثر مصاحبه‌کننده در روند مصاحبه است. تفاوت بارز خاطره با تاریخ شفاهی در همین نکته است. در خاطره، راوی یک طرفه به تعریف خاطراتش می‌پردازد، اما در تاریخ شفاهی مصاحبه‌گر حضوری مؤثر و فعال در روند مصاحبه دارد و حتی مسیر حرکت مصاحبه را به جایی که در نظر دارد، هدایت می‌کند. به این ترتیب، از راوی سؤالات چالشی می‌پرسد و جواب‌های حاصل از آن را از راوی دریافت می‌کند. همچنین، مصاحبه‌کننده باید به خط زمان و مکان در روایت توجه کند؛ زیرا یکی از تمایزات تاریخ شفاهی با خاطره، توجه به زمان و مکان و سیر زمانی اتفاقات است.

### همراهی و همدلی با راوی و شنونده خوب بودن و عدم تداخل تحریف در اطلاعات

همدل شدن با راوی سبب اعتماد او به مصاحبه‌گر می‌شود و گاهی حتی از زندگی‌اش نکاتی می‌گوید که شاید نتواند آن را به‌صراحت برای هر کسی مطرح کند. در واقع این مهم هم از هنرهای یک مصاحبه‌گر است که بتواند اعتماد راوی را کسب کند. درست نقطه مقابل این جریان وقتی است که راوی نسبت به مصاحبه‌گر بی‌اعتماد شود. آنجاست که دیگر نمی‌توان از او انتظار داشت تمام خاطراتش را تعریف کند. در واقع بی‌اعتمادی‌اش سبب بی‌میلی و بی‌رغبتهی او برای ادامه مصاحبه می‌شود. اگر هم به مصاحبه ادامه دهد، به نوعی سپر دفاعی در دست به مصاحبه می‌آید و حالت تدافعی دارد که در روایت اتفاقات نقش منفی دارد یا اینکه از ذکر بسیاری از اتفاقات خودداری می‌کند؛ چون مصاحبه برایش لذت‌بخش نیست و

روایت او را ناتمام و ناقص بگذارد. مورد دیگر مدت زمان مصاحبه است. ترجیح بر این است که ساعت مصاحبه زیاد طولانی نشود؛ زیرا از کیفیت آن می‌کاهد؛ اما گاهی براساس شرایط خاص راوی، این میزان بیشتر می‌شود؛ برای مثال، راوی به دلیل مشغله کاری نمی‌تواند جلسات متعدد مصاحبه را بپذیرد. اینجاست که مصاحبه‌گر براساس مصلحت باید برخلاف میلش رفتار کند و ساعاتی بیش از آنچه معقول و معمول است، به کار ادامه دهد تا به این طریق، هم راوی از کارش باز نماند و هم مصاحبه‌گر به هدفش برسد.

### مدیریت جلسه توسط مصاحبه‌گر

یک مصاحبه‌گر قوی باید بتواند به‌خوبی جلسه مصاحبه را مدیریت کند. در واقع او باید بتواند علاوه بر سؤالات معمول و متداول، سؤالاتی در حین بحث مطرح کند تا به روشن‌تر شدن اطلاعات راوی کمک کند. در واقع مصاحبه‌گر با تیزهوشی از کنار کوچک‌ترین ابهامات نیز نمی‌گذرد و اجازه نمی‌دهد مباحث در حاله‌ای از ابهام بماند. در واقع او با سؤالاتی به ظاهر ساده اما اساسی، مثل کی، کجا، چرا به روشن شدن اطلاعات کمک می‌کند و ابهام را برطرف می‌کند. مصاحبه‌گر به این سؤالات اکتفا نمی‌کند و راوی را با سؤالات عمیق‌تر مثل چگونه و چگونه به چالش می‌کشد و ذهنش را برای برگشتن به آن دوران و شرایط آماده‌تر می‌کند. یکی دیگر از ویژگی‌های خوب یک مصاحبه‌گر، داشتن دفترچه یادداشت در کنارش است تا نکات مهم و کلیدی در بحث را یادداشت کند. علاوه بر یادداشت‌برداری، چک کردن ضبط صوت یکی دیگر از وظایف مصاحبه‌گر است که باید آن را هم‌زمان با مصاحبه مدیریت کند. مورد دیگر که از وظایف مصاحبه‌گر است، درک و توجه به زبان بدن راوی است. گاهی خستگی راوی و فشار عصبی‌اش را می‌شود در زبان بدن او مشاهده کرد.

نکته بارز دیگر که توجه مصاحبه‌گر را می‌طلبد، ممنوعیت تحلیل وقایع در زمانی غیر زمان رخداد است. در واقع راوی نمی‌تواند اتفاقی یا حادثه‌ای را که با چشم خود دیده و شاهد آن بوده است را با معلومات و دانسته‌های این زمانش تحلیل و تفسیر کند و اگر تحلیلی هم باشد، باید به آن زمان برگردد. درحقیقت تحلیل و تفسیر راوی باید محدود به همان زمان رخداد شود و آگاهی‌های بعدی او در تحلیل و تفسیرش وارد نشود؛ چون اگر این اتفاق بیفتد، تحلیل ممنوع است و باید

سؤالات بجا و سر وقت، اجازه ندهد هیچ‌گونه کاستی و نقصی در مصاحبه رخ داد.

### بررسی صحت مباحث روایت شده و پیاده کردن متن گفتگو و مقابله و تصحیح آن

بعد از انجام مصاحبه، یکی از وظایف مصاحبه‌گر این است که تاریخ‌ها و مکان‌ها و حتی اسامی را با دقت و حوصله بررسی کند تا مبدا چیزی جابجا یا اشتباه شده باشد. گاهی حالات روحی و تألمات راوی، ناخودآگاه به غلو او در رابطه با بیان یک حادثه منجر می‌شود. مصاحبه‌گر تیزهوش باید ضمن احترام به راوی و حفظ امانت در خاطرات او جریان مصاحبه را به مسیر واقعی و دور از اغراق هدایت کند؛ زیرا اغراق و بزرگ کردن یک ماجرا هم می‌تواند به تحریف تاریخ منجر شود و این دانش و سطح معلومات مصاحبه‌گر را می‌طلبد که به‌راحتی زیر بار هر حرف و سخنی نرود و اجازه خدشه‌دار شدن اطلاعات و بی‌اعتباری آنها را ندهد؛ زیرا تاریخ شفاهی شاهدی بر ادعاهای مطرح‌شده از افراد و اتفاقات است و قرار است در آینده به‌عنوان یک سند معتبر استفاده شود و نباید با چشم‌پوشی و کم‌کاری مصاحبه‌گر از اعتبار بیفتد. یکی دیگر از وظایف مصاحبه‌گر این است که بعد از پیاده‌کردن مصاحبه، آن را به راوی بسپارد تا راوی سر حوصله و با دقت، مطالب را بخواند تا اگر مطلبی از قلم افتاد، آن را ذکر کند یا اگر اسم شخص یا مکانی اشتباه شد، به اصلاحش بپردازد و درواقع مطالب نقل‌شده را اصلاح، تکمیل و تأیید کند.

### نتیجه

با توجه به نکات مطرح‌شده در بحث در می‌یابیم جایگاه مصاحبه‌گر و نقش او در ثبت و ضبط تاریخ شفاهی، جایگاهی خاص و ویژه است و هر گونه کم‌کاری و کاستی در وظایف محوله او به نقص یا تحریف رویداد و عدم ثبت دقیق آن منجر می‌شود؛ از این‌رو مصاحبه‌گر دائم در چالش است و همان‌گونه که ذهن راوی را با سؤالات دقیق و هدفمند که از قبل آماده کرده است و همچنین، در جلسه و هنگام بحث به ذهنش می‌رسد، به چالش می‌کشاند، در این راستا خود نیز در چالش به سر می‌برد. درحقیقت وظایف و واگذارشده به مصاحبه‌گر، مدیریتی قوی را می‌طلبد که در جریان مصاحبه باید نمود آن به چشم بخورد. در غیر این صورت، حساب کار از دست

مجبور به ادامه آن شده است و سعی دارد زودتر آن را تمام کند. نکته درخور تأمل دیگر، کمک مصاحبه‌گر به راوی در به یاد آوردن خاطراتش است. مسلماً گذشت زمان باعث شده است حجم زیادی از خاطرات به فراموشی سپرده شود و دست یابی دوباره به آنها به‌راحتی ممکن نیست. اینجاست که هنر مصاحبه‌گر در این است که با راوی همراه شود و سؤالاتی بپرسد که ذهن راوی فعال شود و با اندیشیدن به آن رویداد، بتواند اطلاعاتی مفید در اختیار مصاحبه‌گر قرار دهد. گاهی یادآوری خاطرات گذشته باعث تألم و آزرده خاطر شدن راوی می‌شود و حال او را متقلب می‌کند. در اینجا مصاحبه‌گر با همراهی و همدلی و دادن انگیزه به راوی او را تشویق می‌کند تا به مصاحبه ادامه دهد و با مهارت کلامی خاص، رشته کلام را به جایی که باید برگرداند تا بحث به حاشیه کشیده نشود. یکی دیگر از مهارت‌های مصاحبه‌گر قدرت تجزیه و تحلیل زبان بدن مصاحبه‌گر است. گاهی اگر مصاحبه‌گر مدیر و شنونده و بیننده خوبی باشد، از زبان بدن راوی حال او و شرایطش را درک می‌کند؛ به‌طور مثال، می‌فهمد که راوی خسته و بی‌حوصله شده است و قطعاً ادامه کار و آن مبحث به جایی مطلوب نمی‌رسد. پس با هوشمندی بحث را به جایی دیگر هدایت می‌کند. یکی دیگر از وظایف مصاحبه‌گر خوب این است که با سؤالات اشتباه و دادن کد ذهن مصاحبه‌گر را ناخودآگاه با اعتقاد و تفکرات خویش همراه نکند. نکته مهم اینجاست که راوی تفکرات خود را دارد و قرار نیست مصاحبه‌کننده روی تفکرات راوی تأثیر بگذارد و درحقیقت باعث تحریف اطلاعات او شود. مهم نیست طرز تفکر راوی چه است، مهم این است واقعیتی که رخ داده، همان‌گونه که بوده است، ثبت شود؛ با کوچک‌ترین تغییر و تحریفی و نزدیک‌ترین روایت به همان شکلی که بوده و اتفاق افتاده است؛ زیرا به هر حال عوامل مختلفی در روایت تاریخ شفاهی تأثیر دارد و باید آن را کنترل کرد.

### بالابودن سطح معلومات مصاحبه‌گر طوری که سوار بر بحث باشد

از نکات بارز و شایان توجهی که باید هر مصاحبه‌گر به آن مشرف باشد، داشتن اطلاعات کافی درباره مبحث مدنظر است. اگر مصاحبه‌گر دانشی درخور توجه از رویداد داشته باشد، می‌تواند شنونده خوبی برای راوی باشد و اگر تاریخی یا حادثه‌ای را راوی از قلم انداخت، به او گوشزد کند و درواقع با

- نورائی، مرتضی، لقمان دهقان‌نیری و مهدی ابوالحسن ترقی، (۱۳۸۹)، «مقایسه تحلیلی سنت شفاهی با تاریخ شفاهی»، *پژوهش‌های تاریخی دانشگاه اصفهان*، دوره دوم.

- هانر، جان، دنیل ویلا، پائولین استاسکی و جان وال، (۱۳۸۵)، «مصاحبه در تاریخ شفاهی»، ترجمه شفیقه نیک‌نفس، *فصلنامه گنجینه اسناد*، دوره شانزدهم.

مصاحبه‌گر خارج می‌شود و راوی اعتماد خود را به او از دست خواهد داد و این بی‌اعتمادی آغاز نقص و شبهات بسیار در اطلاعات گفته شده از راوی است. بی‌اعتمادی سبب می‌شود راوی میلی برای بازگرددن حرف‌هایش نداشته باشد یا در مقابل مصاحبه‌گر جبهه بگیرد و به پنهان کردن خاطراتش بپردازد؛ بنابراین، سهم مصاحبه‌گر در تاریخ شفاهی بسیار مهم است و در واقع بدون وجود مصاحبه‌گری دقیق و کارآمد، اطلاعات راوی تنها خودنگاشت و خاطره‌ای بیش نیست و این در حالی است که وجه تمایز این دو، وجود مصاحبه‌گری است که با سؤالات هدفمند و چالشی، جریان مصاحبه را مدیریت کند تا به ثبت دقیق رخدادها بینجامد.

## منابع

### الف. کتاب‌ها

- دهقان، احمد، (۱۳۸۹)، *خاک و خاطره*، چاپ اول، صریر، تهران.
- کریمی‌نوری، رضا، (۱۳۸۴)، *روانشناسی حافظه و یادگیری با رویکردی شناختی*، چاپ اول، سمت، تهران.
- کمبری، علیرضا، (۱۳۸۳)، *با یاد خاطره*، جلد اول، چاپ اول، سوره مهر، تهران.
- \_\_\_\_\_، (۱۳۹۶)، *پویه پایداری*، چاپ اول، سوره مهر، تهران.
- واحد تاریخ شفاهی مرکز مطالعات و تحقیقات فرهنگ و ادب پایداری، (۱۳۸۷)، *مصاحبه در تاریخ شفاهی (مجموعه مقالات چهارمین نشست تخصصی و کارگاه آموزشی تاریخ شفاهی)*، چاپ اول، سوره مهر، تهران.

### ب. مقالات

- رضاقلی‌زاده، بهنام، (۱۳۸۹)، «فنون مصاحبه»، *ماهنامه علمی و تخصصی جمهوری اسلامی ایران*، دوره هشتم.
- فیضیان، منوچهر، (۱۳۸۵)، «درآمدی بر تاریخ شفاهی»، *ماهنامه علمی و تخصصی صدای جمهوری اسلامی ایران*، دوره دهم.
- نورائی، مرتضی و مهدی ابوالحسن ترقی، (۱۳۸۹)، «مقایسه تحلیلی خاطره‌نگاری با تاریخ شفاهی»، *فصلنامه گنجینه اسناد*، دوره بیستم.

